

**ОТНОШЕНИЕТО АВТОР НА СУБСТРАТНОТО ИЗКАЗВАНЕ :
АВТОР НА АКТУАЛНОТО ИЗКАЗВАНЕ С ДУБИТАТИВ**

*Красимира Алексова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“*

**THE RELATION *AUTHOR OF SUBSTRATE SPEECH*: *AUTHOR
OF THE ACTUAL SPEECH* WITH DUBITATIVE**

*Krasimira Aleksova
St. Kliment Ohridski University of Sofia*

The main purpose of this paper is to differentiate between two basic types of reported utterances with Dubitative verb forms in the Bulgarian language regarding the relation *author of substrate speech* : *author of actual speech*. The first type is when the author of actual speech coincides with the author of the substrate speech. And the second one is when the author of actual speech is not the author of substrate speech. Several subtypes and variants are presented and analyzed here, as we take into account the position of the collocutor (the addressee) and the object of speech in the substrate situation. In contrast to the second type, which is the main focus of most studies of the subject, the first one is rarely mentioned. However, it raises the question of the semantic invariant of the Bulgarian Dubitative.

Key words: Dubitative, evidentiality, actual speech situation, actual speaker, actual speech, substrate speech situation, substrate speech, author of the substrate speech, reported speech

1. Уводни думи

Изразяването от актуалния говорещ/пишец на съмнение, недоверие към препредаваната информация чрез глаголни форми като *бил четял*, *бил чел*, *щял бил да чете*, *щял бил да е чел* продължава да поставя множество въпроси въпреки немалкото изследвания върху евиденциалността в българския език. Сред тези въпроси са семантичният обхват на дубитатива, категориалният му статус в нашия език, формалната парадигма с множество съвпадения и отсъствие на форми, а и поява на okazjionalни (девиантни) варианти. Към това може да се

прибавят и употребите на дубитатива в текста при налично вариране на преизказни и дубитативни форми за изразяване на съмнение, недоверие, а също така и недостатъчно изясненият въпрос за вида на възпроизведеното изказване с дубитатив, който предпоставя поредица от възможни изследователски задачи, свързани с прагматичните аспекти на изказванията с дубитатив.

В няколко работи акцентирах върху формалната парадигма (Алексова 2015а), контекстуалните реализации на резервираността на говорещия към препредаваната информация (Алексова 2015б), видовете възпроизведена реч с дубитатив при отчитане на отношението актуална авторска реч : цитирана реч : непряка реч (Алексова 2015в), затова в настоящия доклад основната цел е да бъдат проследени вариантите, които се реализират при комбинирането на следните елементи от две комуникативни ситуации: автор на субстратно изказване (Асуб) и автор на актуалното изказване, съдържащо възпроизведено изказване с дубитативни форми (Аакт). Подобно проучване допълва представянето на многообразието от отношения между параметрите на актуалната и на субстратната комуникативна ситуация при препредаване на друго изказване. Реализацията на основната цел дава възможност да съпоставя две мнения за семантиката на дубитатива в българския език във връзка с авторството на препредаваната реч. Не на последно място, представените в тази работа изказвания с дубитатив обогатяват представите за континуума от реализации на полифоничния тип реч (вж. Влахова 2000), тъй като във възпроизведеното изказване с дубитатив се сблъскват две виждания за състоянието на нещата – на Асуб и на Аакт, който изразява епистемична оценка за препредаваното изказване на Асуб.

В следващите части на работата първо се разглеждат основните типове отношения между Аакт и Асуб, а след това в отделни подчасти се онагледяват и коментират варианти на всеки от тях. С цел ограничаване на обема е взет предвид само един компонент на актуалната комуникативна ситуация – актуалният говорещ, но не и адресатът/-ите. Ако и той бъде отчетен като елемент от комбинаторните възможности, то ще се получат още повече варианти, а това изисква много поразгърнат текст. Давам си сметка, че емпирията е по-богата и разнообразна от настоящата класификация, затова я възприемам като отворена за допълване и конкретизация.¹

¹ Емпиричната база данни е ексцерпирана от Българския национален корпус (<http://dcl.bas.bg/bulnc/>), Българския национален референтен корпус BulTreeBank

2. Основни типове отношения между автора на актуалното изказване с дубитатив и автора на субстратното изказване

За да бъдат очертани основни модели на отношението Аакт : Асуб, значими за изказванията с дубитатив, може да се тръгне от следните елементи на субстратната комуникативна ситуация (СКС): Асуб (автор на субстратната реч), субстратното изказване (СИ) и Всуб (адресат в СКС). В субстратното изказване Асуб може да говори за себе си (*Аз ще отида*²), за себе си и адресата (*Ние с тебе ще отидем*), за себе си и неучастник/неучастници (Ссуб) в СКС (*Двамата с него ще отидем*). Следващият вариант е Асуб да говори за съкомуникатора/-ите си (*Ти ще отидеш/Вие ще отидете*), за съкомуникатора и себе си (описано по-горе), за съкомуникатора и неучастник/-ници в СКС (*Ти и той ще отидете*). Третият вариант е Асуб да говори за неучастник/-ници в СКС (*Той ще отиде/Те ще отидат*). Тези варианти се съдържат в третата колона на Таблица 1.

Таблица 1

Субстратна комуникативна ситуация (СКС)		
Комуникатори		Предмет на изказването
Асуб – говорещ в СКС	Всуб – адресат в СКС	В СИ Асуб говори: за Асуб, за Асуб и Всуб, за Асуб и Ссуб за Всуб, за Всуб и Асуб (= за Асуб и Всуб), за Всуб и Ссуб за Ссуб (неучастник/-ци в СКС)

При възпроизвеждане на субстратното изказване логически са възможни два вида отношения между автора на субстратната реч (Асуб) и актуалния говорещ (Аакт), препредаващ с недоверие, съмнение субстратната реч:

I тип. Когато става дума за две различни лица, т.е. когато Асуб възпроизвежда с дубитатив чуждо изказване (**Аакт ≠ Асуб**). В (1)

(<http://www.webclark.org/>), Корпуса на българската политическа и журналистическа реч (<http://political.webclark.org/>), стенограми от заседания на Народното събрание (<http://www.parliament.bg/bg/plenaryst>), базите данни на сайта за българската устна реч (www.bgspeech.net), собствени записи и интернет източници (вестници, форуми, блогове, социални мрежи и др.).

² Тук няма да засягам въпроса за времето, наклонението и евиденциалността на глагола в субстратното изказване, тъй като обемът на работата би нараснал значително.

внукът препредава натякванията на дядо си с дубитативен аорист, а в (2) пишещият възпроизвежда с неодобрение и известна ирония думите на Б. Бонев, използвайки дубитативна пасивна форма за бъдеще в миналото.

(1) Докато дядо се тюхкаше, аз затраках със зъби – втресе ме. Тогава взе да ми се кара. Нали ме **бил предупредил**. Защо съм тръгнал подир „гяволетините“.³ (Д. Жотев, пример от БНК)

(2) Докато си сърбаше кафето рано сутринта, целокупният българин разбра от ефира на националното радио, че за една бройка Райчев **щял бил да бъде подслушван** със специални средства. Щял, ама не бил, уточни Богомил Бонев. (в. „Демокрация“, пример от БНРК)

II тип. Когато актуалният говорещ и авторът на субстратното изказване са едно и също лице (**Аакт = Асуб**), т.е. когато актуалният говорещ възпроизвежда свое изказване. В (3) Аакт препредава собствените си думи за Войводата, а дубитативът е граматичното средство, което заедно с частицата *уж* сочи, че Аакт препредава лъжата, която е изрекъл в свое предходно изказване. Тя се експлицира и в последното изречение от (3).

(3) И начевах да им разправам, че уж Войводата **се бил прехвърлил** в Русия, че там го направили генерал и самият император го пратил с три кораба войска по Дунава – да слезне пак при Козлодуй и на път за София да мине през Враца... Тез дене – викам – вапорите ще пристигнат. Народът слуша със зяпнала уста, пуска по нещо в паничката и се разотива, за да разнесе надеждата като зараза... Изстрадал народ се най-лесно лъже... („Щурчето“, Неда Антонова, <http://www.fakel.bg/index.php?t=2641>)

Тук първо разглеждам **II тип**, тъй като именно той поставя въпроса за семантичния обхват на дубитатива – дали чрез него се изразява съмнение, недоверие към чуждо изказване, или може да се приеме по-широко виждане – резервираност към направено вече изказване, вкл. и собствено.

2.1. Актуалният говорещ е авторът на субстратното изказване (тип II – Аакт = Асуб)

Докато първият вид отношения (I тип) се сочат във всички изследвания като основа на дубитативната семантика – говорещият препредава с недоверие или съмнение чуждо изказване, то II тип ряд-

³ Правописът и пунктуацията на примерите са като в оригинала, а получерният шрифт в тях е на авторката (К. А.).

ко се отчита. Може да бъде открит в работите на Г. Герджиков, който представя два подобни примера – (4) и (5), в които с преизказни или недоверчиви форми се препредава собствено изказване:

(4) Представих им един факт, на който **съм бил** уж очевидец, че в планината **съм намерил** пет трупа на убити хора, всичките млади момичета... Те **били убити** от башибозуците наместо мъже – комити, но като **отишли** да ги разтърсят, що да видят ... (З. Стоянов) (Герджиков 1984: 17)

(5) Казах му, че Иван **бил взел** книгата и не му я дадох. (Герджиков 1984: 17)

Според Г. Герджиков в случаи като (4) и (5) се подчертава, че „говорещият се дистанцира и отчуждава от своето собствено изказване, дезангажира се от него, показва своята резервираност спрямо изказването, което сам е направил“ (Герджиков 1984: 17), защото то не е отговаряло на действителността.

Макар и редки, тези употреби поставят въпроса дали семантичният инвариант на дубитатива (а и на ренаратива) трябва да включва дубитативно (съответно недубитативно) преизказване не само на чуждо, но и на собствено изказване. Г. Герджиков предпочита по-тясното виждане, което изключва от системно обусловеното значение на недоверчивия модус (а и на преизказния) преизказването на собствена информация, макар че обратният подход според автора „не води до никакви вътрешни противоречия и е напълно възможен“ (Герджиков 1984: 18), но изисква по-сложно описание на значенията поради нетъждествеността на противопоставянията „непреизказна информация“ : „преизказна информация“ и „собствена информация“ : „чужда информация“, тъй като преизказната информация може да е чужда, но и собствена, макар и доста рядко. При по-тясното виждане за системно обусловеното значение на дубитатива употребите от типа на (3), (4) и (5) се явяват транспозитивни (Герджиков 1984: 17). В анализите си на дубитативните глаголни употреби предпочитам да следвам по-широкото виждане, за да се очертае възможно по-богата картина на това сравнително рядко в езиците по света граматическо явление и да се апробират двете виждания.

Нека да съпоставим (3), (4) и (5) с възможните комбинации в третата колона на Таблица 1. В случай че Аакт и Асуб са едно и също лице, то Аакт може да възпроизвежда с дубитатив собствените си думи за: а) себе си (във ВИ глаголът е в 1 л. ед.ч., напр. *Казах, че уж съм се бил объркал*), б) за себе си и съкомуникатора/-ите си (във ВИ глагол в 1 л. мн.ч., напр. *Казах, че с тебе/с вас уж сме се били обър-*

кали), в) за себе си и неучастник/-ци в СКС (във ВИ 1 л. мн.ч., напр. *Казах, че уж с него/с нея/с тях сме се били объркали*), г) за съкомуникатора/-ите си (Всуб) (във ВИ глагол във 2 л. ед.ч., напр. *Казах, че уж ти си се бил объркал*, или 2 л. мн.ч., напр. *Казах, че уж вие, приятели мои, сте се били объркали*), д) за съкомуникатора/-ите си и неучастник/-ци в СКС (във ВИ глагол в 3 л. ед.ч., напр. *Казах, че ти и той уж сте се били объркали*, или в 3 л. мн.ч., напр. *Казах, че ти и приятелите ти уж сте се били объркали*), е) за неучастник/-ци в СКС (във ВИ глагол в 3 л. ед.ч., напр. *Казах, че той уж се бил объркал*, или в 3 л. мн.ч. *Казах, че те уж се били объркали*).

От изредените шест основни варианта в базата данни, която притежавам, открих: вариант (а) – дубитативно възпроизвеждане на собствено изказване за себе си в 1 л. ед. ч., в пример (б), както и вариант (е) – препредаване на неистинно собствено изказване за неучастник в СКС в (3).

(б) И му разправам уж, че **съм щял бил да хода** с наште, та затова **нямало било да отида** с него. (Собствен архив устна реч)

Несъмнено възпроизвеждането с дубитативни форми на собствено изказване, неотговарящо на действителното състояние на нещата, е рядка ситуация, затова и реалните примери са малко, макар че конструиранияте варианти са напълно допустими. Не трябва да се пропуска, че малкият брой примери се дължи и на възможността с преизказни форми актуалният говорещ да изрази същата епистемична оценка, стига да има подходящ контекст, както това се наблюдава в (4). Освен това наличието в изказването на лексикални средства, които експлицират, че в своето субстратно изказване говорещият е излъгал съкомуникатора си, дава възможност за употребата и на индикативни форми. Така се очертават три варианта, които могат да се опишат чрез теорията на граматическите опозиции като неутрализация на признака ‘преизказност’ в (ба) и неутрализация на ‘субективност’ и ‘преизказност’ в (бб), а от прагматична гледна точка чрез разлика в емфазата.

(ба) И му разправам уж, че **съм щял да хода** с наште, та затова **нямало да отида** с него. (Ренаратив във възпроизведената реч.)

(бб) И му разправам уж, че **ще хода** с наште, та затова **няма да отида** с него. (Индикатив във възпроизведената реч.)

По-високата степен на формална сложност (т.е. на композираност) също е фактор за по-ниската честота на дубитатива в подобни изказвания, като не трябва да се пропуска липсата на дубитативни форми

за перфект и плусквамперфект, както и съвпадението на дубитативния аорист (*бил чел*) с преизказния перфект и плусквамперфект (*бил чел*).

2.2. Актуалният говорещ не е авторът на субстратното изказване (I тип – Аакт ≠ Асуб)

Представянето на семантиката на дубитатива чрез пресупозицията „*Аз зная, че Х твърди, че р, но се съмнявам, че р е вярно, т.е. смятам, че е по-възможно ¬р*“ (Ницолова 2008: 371, вж. още Ницолова 2007: 118, 155 – 159) дава основание да се разгледа случаят, в който актуалният говорещ (Аакт) не съвпада с Х (означен тук с Асуб). При този тип (Аакт ≠ Асуб) изясняването на вариантите изисква да се вземат предвид и Всуб (адресатът на субстратното изказване), и Ссуб (не-участник в СКС), а това формира 44 комбинации. С цел обобщаване на комбинациите тук представям две реализации на I тип Аакт ≠ Асуб:

I.1. Аакт ≠ Асуб, Аакт е този, за когото Асуб говори в субстратното изказване

I.2. Аакт ≠ Асуб, Аакт не е този, за когото Асуб говори в субстратното изказване

Първият подтип (I.1.) обхваща изказвания, в които актуалният говорещ препредава с дубитатив чуждо изказване за себе си. Ако се вземе предвид дали актуалният говорещ/пишещ (Аакт) е адресат (вариант I.1.1), или съответно не е адресат (Асуб) в субстратната комуникативна ситуация (вариант I.1.2), ще бъдат разграничени употреби като (7) и (8):

(7) А онзи, доктора, професора ви по медицина, как беше?... А, Живински! Той пък искаше да ми отвори черепа и някаква сонда да ми пусне в мозъка – чужди заповеди да търсел там, че не можело аз така да съм мислел, някой друг ме бил командвал. Добре че ми се размина. **Не съм бил мислел аз!** Сякаш не знам кой съм!?! Хайде де... (http://gfstoilov.blogspot.com/2011/08/blog-post_16.html)

(8) А тия, които казват, че аз **съм бил разсипал** КТМ – да пообиколят света и да видят за какво става въпрос. (http://www.infotech.bg/hompages/mayor_kalchev/portret.htm)

В (7) актуалният говорещ е и адресат на субстратното изказване, поради което в АИ глаголната форма е в 1 л. ед.ч. (**не съм бил мислел**). Острото несъгласие на Аакт с казаното за самия него от автора на субстратното изказване е основанието за появата на дубитатива. За разлика от (7) в пример (8) актуалният говорещ не е пряк събеседник на обвиняващите го (= „тия, които казват“ = Асуб). Показателното местоимение, следвано от подчинено определително изречение, сигнализира, че Аакт възпроизвежда разпространено в обществото мнени-

ние на опонентите си (аз **съм бил разсипал** КТМ), което той самият отхвърля като неистинно.

Ако в (8) авторът на субстратната реч е представен обобщено (**тия, които казват**), то в (9) той изобщо не е посочен, тъй като това не е съществено за реализация на комуникативните цели на Аакт. Дубитативната форма **бил съм казал** в главното изречение изразява не съмнение или недоверие към възпроизведеното собствено изказване, не и отричане, че е направено подобно изказване (Бил съм казал, че ... ≠ Не съм казал, че ...), а несъгласие с онези, които оспорват състоятелността на мнението (= законът ще предизвика масови самоуправства) на Асуб, и по-точно – не приемат, че това мнение отговаря на действителното положение на нещата. Подобни употреби на дубитатива са част от основанията да се приеме по-широко виждане за семантиката на дубитатива – резервираност на говорещия по отношение на информацията в препредаваното изказване.

(9) Ще бъдат ли уволнени всички работещи в бившите ТКЗС? Ще бъдат. И аз сбърках. Не са 150 хиляди. Те са повече от 200 хиляди. **Бил съм казал**, че този закон ще предизвика масови самоуправства. Ми не ги ли предизвика! (<http://www.parliament.bg/bg/plenaryst/ns/4/ID/1753>)

Употребите на глаголи за речева дейност при възпроизвеждане на изказване с дубитатив изискват по-детайлно проучване. Тук отбелязвам само два различаващи се случая: (9) и (10). В (10), но не и в (9) чрез дубитативна аористна форма (**съм била викала**), последвана от цитирана реч, Аакт отрича, че е направил изказването, което му се приписва.

(10) След месец се прави отчет кой колко е работил и има събрание. На това събрание същата жена стана и каза, че аз **съм била викала**: „Вие, българите, ли ще ни командвате?“ А на събранието е директорът на затвора, други началници и понеже тя знае, че съм политическа, решила да ме наклепа. Аз си глътнах езика. Нищо подобно не съм изричала. (<http://e-vestnik.bg>)

Един интересен пример от прагматична гледна точка представя (11), в който актуалният говорещ/пишещ възпроизвежда с дубитатив не реално, а предполагаемо, хипотетично субстратно изказване за себе си, при това не е от значение дали Аакт е бил, или не е бил пряк адресат на субстратното изказване. В (11) пишещият се възмущава от наредбите за узаконяване на остъклени балкони, възпроизвеждайки с дубитатив нефактични, но вероятни според него изказвания.

(11) „**Щял съм бил да правя остъкляване**“ или „**Бил съм бил направил остъкляване**“ – така биха звучали едни идиотски обвинения в

плоскостта на това тълкуване. Припомня ми другарски съд, устроен от всевластващия партиен секретар или от немуподобния ОФ махленски председател. (<http://www.bgremonti.com/forum/viewtopic.php?f=69&t=2791&start=15>)

Вторият подтип изказвания с дубитатив (**I.2**), принадлежащи към **I тип** (Аакт \neq Асуб), обхваща употреби, в които актуалният говорещ не е този, за когото се говори в СИ. В рамките на **I.2** могат да се разграничат два основни варианта: I.2.1. – когато Аакт и Асуб са съкомуникатори в СКС, и I.2.2 – когато не са съкомуникатори в СКС.

При I.2.1 актуалният говорещ, който в СКС е адресат, може да изрази недоверие, съмнение към субстратно изказване на Асуб, в което Асуб говори за себе си. Пример (11) е част от писмен текст на млада жена, която възпроизвежда думите на свекърва си. Дубитативната форма за бъдеще време в 3 л. ед.ч. **щяла била да дойде** представлява препредаване на субстратна реч в 1 л. ед.ч. (= аз ще дойда с полиция, като аз = свекървата = Асуб). Другата дубитативна форма в (11) – **била съм крадяла**, онагледява тип I.1, в който Аакт е този, за когото се говори в субстратното изказване, в което Аакт и Асуб са съкомуникатори.

(11) Тя щяла да ми държи сметка от сега нататък къде отивали парите, които синът ѝ изкарвал (затова дойде), защото аз съм била виновна, че все сме били без пари. Била съм крадяла, **щяла била да дойде** с полиция и да влезела с вратата в нас. (<http://www.zachatie.org/forum/index.php?topic=48188.40>)

Вариант на случаите, в които Аакт не е Асуб и Аакт възпроизвежда с дубитатив субстратно изказване на Асуб, в което Асуб говори за себе си, а Аакт е негов съкомуникатор, са и употреби с транспозиция на глаголното лице като в (12).

(12) Мисля, че е време да млъкнеш!!! Стига си ръсил глупости във всяка тема, **говорел бил** той по темата...

Стига подлъгва хората, твоите изказвания 80 – 90% са грешни и неверни... Единични стаи има и в други блокове, хубави стаи има също!!! (<http://www.medfaculty.org/forum/index.php?topic=9.440;wap2>)

Дубитативното сегашно **говорел бил** в 3 л. ед.ч. се явява вместо форма за 2 л. ед.ч. във възпроизведеното изказване, като тази транспозиция (съкомуникаторът от субстратната комуникативна ситуация се представя като некомуникатор) подчертава категоричното несъгласие на Аакт, че Асуб говори съществени неща по темата.

Вторият вариант на първия подтип – I.1.2, представя актуални изказвания, в които се възпроизвежда субстратно изказване от СКС, в която Асуб говори за неучастник в речевата ситуация (означен с гла-

гол в 3 л. ед.ч. или мн.ч.) и има за свой събеседник автора на актуалното изказване. Дубитативната форма **бил командвал** от (7) е реализация именно на тази комбинация от компоненти на двете комуникативни ситуации (субстратната и актуалната).

Вариант I.2.2 от втория подтип обхваща възпроизведени изказвания с дубитатив, в които Аакт не е този, за когото се говори в СИ, а Аакт и Асуб не са съкомуникатори. Основни реализации на този вариант са възпроизведени изказвания, в които Аакт, различен и от Асуб, и от адресата Всуб, препредава с дубитатив изказване на Асуб, който в СКС говори за себе си – (13), за съкомуникатора/-ите си – (14), или за неучастник/-ици в СКС – (14), като са възможни и още комбинации, напр. за себе си и съкомуникатора/-ите си, за съкомуникатора/-ите си и неучастник/-ици в СКС и пр. Изброените варианти се реализират, когато Аакт е бил страничен наблюдател в СКС, а не пряк адресат, когато е чул или прочел в медиите, осведомил се е от интернет (социални мрежи, форуми, блогове и др.) или е разбрал от трети лица за СИ.

Ако се съпоставят двете комуникативни ситуации – субстратната и актуалната, става ясно, че в (13) на **щяла била да прави** отговаря в СКС глагол в бъдеще време, 1 л. ед.ч. в изказване, направено от „госпожа от МОСВ“ пред журналист в новинарска емисия. Авторът на възпроизведената реч (Аакт) не е съкомуникатор на госпожата от МОСВ (Асуб), нито е този, за когото се говори в субстратното изказване, а информацията за СИ е придобита чрез медиите.

(13) Гледах в новините някаква важна госпожа от МОСВ, която не знаела точно колко били язовирите. **Щяла била** тепърва **да прави** регистър, ама дали ще смогне преди топенето на снеговете – не е ясно. (<http://www.odit.info/?s=6&i=266581&f=4>)

Пример (14) онагледява ситуации, в които разказвачът (Аакт) препредава история с преизказни форми, което обяснява това, че Аакт и Асуб не са съкомуникатори, Аакт \neq Асуб и Асуб не е обект на СИ. Във второто изречение от (14) Асуб е Жулиета, чието изказване за съкомуникатора ѝ (професора) е препредадено с дубитатив (**щял бил да заприлича**) от разказвача.

(14) [...] Професорът и Жулиета вече се били скарали. Той ѝ викал, че ако я праснел и както била с таз шапка, щяла да заприлича на гондола, а Жулиета му отвърщала, че ако пък тя го праснела – какъвто бил грозен с тези очила, **щял бил да заприлича** на Урко. (Хр. Карастоянов, източник – БНК)

В устната комуникация също са възможни такъв вид комбинации от елементи на СКС и АКС, стига Аакт да е страничен наблюдател на СКС или информацията му за нея да е опосредствана.

В (15) с дубитативна форми за бъдеще време (**щяла била да остане**) авторът на публикацията в bgsniper.com (= Аакт) препредава субстратно изказване на Бареков (Асуб). В този случай Аакт \neq Асуб, Аакт не е съкомуникатор на Асуб, нито пък е обект на субстратното изказване:

(15) В понеделник сайтове гръмнаха със заявката на хитов популист като Николай Бареков – повечето от СДС щели да бъдат „прибрани“, сградата на „Раковски“ 134 се полагала на члена на БЗНС „Никола Петков“ от 1990 и на СДС от 1996 г., значи на партията от времето на Иван Костов. Но най-големия удар отнесе Меглена Кунева – политическият красавец Бареков можеше да бъде поне малко дженгълмен. Хич бива ли така? В партията на Кунева **щяла била да остане** само Кунева. Точка. Леле, що стана? (<http://bgsniper.com/sniper/3397-2013-12-03-09-43-15>)

С дубитатив в ироничен контекст е кодирано в (15) несъгласието на пишещия с разпространените широко в интернет прогнози на известния политик и бивш журналист за бъдещето на друга партия. Субективната оценка на Аакт проличава и в лексикалния подбор („хитов популист“, „политически красавец“), и в разговорния тип структури (напр. „Точка. Леле, що стана?“).

3. Обобщение

Изказванията с дубитатив представляват възпроизведена реч, в която актуалният говорещ/пишещ изразява различни степени на резервираност (като вид субективна епистемична оценка) към достоверността на информацията в препредаваното изказване. При възпроизвеждане с дубитатив могат да се наблюдават множество комбинации между компонентите на две речеви ситуации: субстратната и актуалната. В настоящата работа са представени два основни типа отношения между автора на актуалната реч и автора на субстратната реч: когато това са две различни лица (I тип) и когато става дума за едно и също лице (II тип). При втория случай авторът на актуалното изказване препредава с дубитатив собствените си думи от субстратната комуникативна ситуация, а това е рядко засягана проблематика в изследванията върху евиденциалността в българския език. Този тип възпроизведена реч логически отвежда към изказване, в което актуалният говорещ/пишещ по граматичен път чрез дубитативните глаголни форми посочва, че в субстратната речева ситуация е изрекъл лъжа.

Тип II може да има разнообразни варианти, когато се вземат предвид други два параметъра на субстратната комуникативна ситуация: адресатът/-ите и предметът на изказването (т.е. за кого/какво се говори в субстратното изказване). Примери (3), (4), (5) и (6) представят тези варианти, които са редки поради специфичността си – препредаване на собствено неистинно субстратно изказване, и поради възможността същата информация да бъде изразена чрез преизказни или индикативни форми при наличие на достатъчен контекст, изразяващ семантиката, носена от дубитатива.

Виждането, че дубитативното препредаване на собствено изказване може да се разглежда като част от семантиката на дубитатива, може да бъде прието, ако тя се дефинира като резервираност към достоверността на информацията в препредавано изказване – в най-честия случай чуждо, а в някои случаи и собствено. А това означава да се приеме, че и ренаративът изразява препредаване на направено изказване, без да се конкретизира авторството му (свое или чуждо). Като аргумент в подкрепа за подобно решение може да бъде посочен пример (16), в който се препредава недубитативно собствено изходно изказване.⁴

(16) Журналистите ме питат как се е стигнало до идването ми, за колко време са пробите, а аз стоя като гръмнат. Питаха ме дали съм бил огорчен, че са ни спрели за олимпиадата в Щатите през 1984 г. Казах им, че **съм щял да бъда**, но ако се бяхме класирали. (<http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=1017880>)

Наличието и на преизказно, и на дубитативно възпроизвеждане на собствено изказване би могло да се изтъкне като аргумент в подкрепа на виждането, че преизказването на собствена реч е част от системното значение на двете евиденциални субкатегории в българския език, т.е. част от общото им основание за сравнение. Друго доказателство е липсата на допълнителен стилистичен ефект в (16), какъвто би носила една транспозитивна употреба, а именно за транспозиция говори Г. Герджиков (Герджиков 1884: 17). Ако се изключат описаните употреби от инварианта на ренаратива и дубитатива, то тогава те се

⁴ Тук няма да бъде повдиган въпросът за категориалната принадлежност на формата **щял съм да бъда** в (16) – ренаратив или конклузив, при наличното съвпадение на формите за 1 л. и 2 л., ед.ч. и мн.ч. на двата евиденциала, макар че конкретният пример дава подобни основания, тъй като **щял съм да бъда** е употребено в непряката реч след глагол за речева дейност в главното изречение.

разглеждат или като транспозитивни, или като девиации от собственото значение на двата евиденциала.

Приемането на една от двете противоположни гледни точки за статуса на преизказното и дубитативното препредаване на собствена реч трябва да бъде резултат от разглеждането на системните отношения на евиденциалите в българския език. Това изисква и съпоставяне на системно обусловените значения (а и на употребите) на четирите евиденциала във връзка с отношението между противопоставянията несобствена : собствена информация и непреизказна : преизказна информация. Както пише и Г. Герджиков, между тях няма тъждество, тъй като непреизказната информация винаги е собствена, докато преизказната може да бъде чужда или собствена, макар и рядко (Герджиков 1984: 17 – 18). Опозицията несобствена : собствена информация е значима и за конклузива, вкл. и за неговите адмиративни употреби. Фактът, който е изходна точка за извода, обобщението, умозаклучението на актуалния говорещ, може да бъде част както от собствената информация (напр. *Компютърът и принтерът са в коридора, явно крадците са щели и тях да вземат*), така и да е узнат от чужда информация (напр. А: *Мария замина*, Б: *(Я гледай,) значи вчера ме е излъгала, когато обеща, че няма никъде да ходи*). Конструиранияте примери, реалните употреби (Алексова 2013), проучванията на множество автори (вж. напр. Генчева 1996, Герджиков 1977, 1984, Ницолова 2007, 2008 и др.) ме карат да заключа, че противопоставянето несобствена : собствена информация играе значима роля не само на равнище контекстуални употреби⁵. Струва ми се, че комбинирането на членовете на три противопоставяния – непреизказна : преизказна информация, несобствена (чужда) : собствена информация, несвидетелска позиция : свидетелска позиция на говорещия/пишещия, насочва към необходимостта от още емпирични наблюдения и аналитични изводи и обобщения.

На второ място бих посочила, че предложената тук класификация на дубитативните употреби според отношението автор на субстратната реч : автор на актуалното изказване, макар и неотчитаща всички комбинации между параметрите адресат, адресант и предмет на изказването в субстратната и възпроизведената реч, дава достатъчно материал, за да се коментира видът на субективното отношение на

⁵ Само ще припомня, че в новинарския и в публицистичния дискурс несобствената информация може да се препредава с непреизказни (индикативни) форми с цел да бъде представена като достоверна и обективна.

говорещия към препредаваната информация. Представените тук употреби, както и други наблюдения върху емпиричната база данни (Алексова 2015в) говорят, че значението на дубитатива в българския език се реализира по-скоро като степени на резервираност към достоверността на субстратното изказване като вид субективна оценка на актуалния говорещ за преизказаната информация, а не се свежда единствено до недоверие, съмнение. Подобно виждане дава възможност богат набор от контекстуални реализации и нюанси да бъдат обхванати от инвариантното значение и обратното – инвариантното значение да бъде изяснено на фона достатъчно множество варианти.

Накрая отново ще подчертая, че разгледаните отношения между автора на субстратното изказване и актуалния пишещ/говорещ представят окрупнен тип класификация, чийто разгърнат вид изисква по-обширни анализи.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексова 2013:** Алексова, Кр. Конклузивът и неговите употреби в съвременния български език. // *Трети конгрес по българистика*. София, 23 – 26 май 2013 г. (под печат).
- Алексова 2015а:** Алексова, Кр. Значение и форми на дубитатива в съвременния български език. // *Да (пре)откриваш думите*. Юбилеен сборник, посветен на проф. д.ф.н. Вера Маровска. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2015, 35 – 48.
- Алексова 2015б:** Алексова, Кр. Употреби на дубитатива в съвременния български език. // *Филологическият проект – кризи и перспективи. Сборник доклади от международна научна конференция (24 – 26 април 2015)*. Съст. Александрова, Ирен, Йовка Тишева, Красимира Алексова, Мария Калинова, Николай Чернокожев, Петя Осенова, Ренета Божанкова. Велико Търново: Фабер, 2015, 297 – 314.
- Алексова 2015в:** Алексова, Кр. Дубитативът в българския език и възпроизведената реч. // *Лингвистиката: история, предизвикателства, перспективи*. Сборник в чест на 80-годишнината на проф. д-р Ив. Кочев. Отг. ред. Лъчезар Перчеклийски. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2015, 347 – 354.
- Влахова 2000:** Влахова, Р. *Монофонична и полифонична реч*. София: СЕМА РИ, 2000.
- Герджиков 1977:** Герджиков, Г. Една специфична глаголна категория в съвременния български език (Категорията „ангажираност на говорещия с изказването на действието“). // *Годишник на Софийс-*

кия университет, Факултет по славянски филологии, т. 69, 2, 1977, 5 – 68.

Герджиков 1984: Герджиков, Г. *Преизказването на глаголното действие в българския език*. София: Наука и изкуство, 1984.

Ницолова 2007: Ницолова, Руселина. Модализованная эвиденциальная система болгарского языка. // *Эвиденциальность в языках Европы и Азии*. В. Храковский, отг. ред. Санкт-Петербург: Наука, 2007, 107 – 197.

Ницолова 2008: Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008.